نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره هفتم، پاییز ۱۴۰۲، شماره سوم، صفحات ۴۴۸ تا ۴۵۲

معرفی شخصیت تأثیرگذار در سلامت

بزرگداشت دکتر وارتگس نهاپتیان، پایه‌گذار رشته آمار زیستی در ایران

احسان مصطفوی*[۱]، حسین ملک‌افضلی[۲]، فاطمه بردستانی[۳]، کاظم محمد[۲]، پرویز کمالی[۴]

۱. *نویسنده مسئول: استاد اپیدمیولوژی، مرکز تحقیقات بیماری‌های نوپدید و بازپدید، انستیتو پاستور ایران، تهران، ایران، mostafaviehsan@gmail.com
۲. استاد آمار زیستی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
۳. دکترای ریاضی محض، مرکز تحقیقات بیماری‌های نوپدید و بازپدید، انستیتو پاستور ایران، تهران، ایران
۴. کارشناسی ارشد آمار زیستی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۷/۱۴ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۸/۱۶

چکیده

در راستای پاس‌داشت استادان و پیشتازان عرصه علم که بی‌شک در اعتلای دانش و خدمت بی‌دریغ به میهن نقش‌آفرینی کرده‌اند، لازم است زندگی‌نامه و شخصیت ایشان به صورت مستند منتشر شود تا در تاریخ کشور ثبت و الگویی جاودان برای نسل‌های بعد باشند.

در این مقاله با مرور زندگی دکتر وارتگس نهاپتیان، پزشک و متخصص آمار زیستی، بنیان‌گذار رشته آمار زیستی در ایران، به بررسی تأثیر ایشان در حوزه سلامت کشور با تأسیس گروه آمارزیستی و اپیدمیولوژی دانشگاه تهران پرداخته شده است. اطلاع از تألیفات ارزشمند و خدمات دکتر وارتگس نهاپتیان در حوزه آمار زیستی می‌تواند برای جامعه علمی ایران ارزشمند و درس‌آموز باشد.

کلیدواژه‌ها: اپیدمیولوژی، ایران، آمار زیستی، تاریخ پزشکی

تأسیس دانشکده بهداشت دانشگاه تهران

به هنگام تأسیس دانشگاه تهران درسال ۱۳۱۳، زمینه‌های مناسبی برای انجام تحقیقات بیشتر در حوزه پزشکی در کشور فراهم شد. تحقیقات پزشکی در دانشگاه تهران با تأسیس کرسی انگل‌شناسی و بخش تجسس در سال ۱۳۱۹ و با تجدید نظر در برنامه‌های آموزشی دانشکده پزشکی پی‌ریزی شد. با توجه به اهمیت بیماری‌های انگلی به ویژه مالاریا که جمعیت قابل ملاحظه‌ای از کشور در معرض ابتلا به آن بودند، در سال ۱۳۳۰ انستیتو مالاریولوژی با همکاری وزارت بهداری و سازمان جهانی بهداشت در کشور آغاز به فعالیت کرد. در سال ۱۳۳۱، طرح مبارزه با بیماری‌های منتقله از بندپایان با حمایت سازمان جهانی بهداشت در انستیتو مالاریولوژی آغاز شد. با تحقیقاتی که در سال‌های بعد علاوه بر مالاریا در زمینه بیماری‌های انگلی انجام گرفت، انستیتو مالاریولوژی به انستیتو پارازیتولوژی و مالاریولوژی تغییر نام یافت و دامنه فعالیت‌های آن گسترده‌تر شد. در سال ۱۳۴۳، گروه بیماری‌های گرمسیری به گروه انگل شناسی منضم شد و کمی پس از آن نام انستیتو پارازیتولوژی و مالاریولوژی به انستیتو انگل‌شناسی و بهداشت گرمسیری تغییر یافت. در سال ۱۳۴۴ گروه بهداشت نیز به گروه انگل‌شناسی پزشکی و بیماری‌های گرمسیری پیوست و در نتیجه ادغام سه گروه فوق‌الذکر گروه علوم بهداشتی دانشکده پزشکی دانشگاه تهران تأسیس شد و همچنین انستیتو انگل‌شناسی پزشکی و بهداشت گرمسیری به انستیتو تحقیقات بهداشتی تغییر نام یافت. سرانجام در سال ۱۳۴۵ در شورای مرکزی دانشگاه‌های ایران، اساسنامه دانشکده بهداشت پذیرفته شد(۱).

تأسیس گروه آمار زیستی و اپیدمیولوژی در دانشکده بهداشت دانشگاه تهران

آمار شاخه‌ای از ریاضیات است که به گردآوری، تحلیل و ارائه داده‌ها می‌پردازد. این علم، به استخراج و توسعه دانش با استفاده از روش‌های گردآوری و تحلیل داده‌های تجربی می پردازد. آمار زیستی، استفاده از آماردر گستره وسیعی از موضوعات مرتبط با علوم زیستی است. علم آمار زیستی شامل طراحی آزمایش (به‌ویژه در حوزه‌های پزشکی، داروسازی، و کشاورزی)، گردآوری، خلاصه‌سازی و تحلیل داده‌های حاصل از آن و در نهایت تفسیر و استنتاج آماری نتایج است. یک شاخه مهم از این علم، آمار زیستی پزشکی است، که تنها به پزشکی و سلامت مربوط است. آمارزیستی پزشکی به دانشجویان و دانش آموختگان گروه پزشکی در درک درست‌تر از تحلیل‌های ارائه شده در مقالات و سایر مستندات علمی و در عین حال تولید علم بر اساس روش شناسی درست کمک می‌کند.

قبل از تأسیس گروه آمارزیستی و اپیدمیولوژی در دانشگاه تهران، واحد درسی «آمار زیستی» برای دانشجویان گروه پزشکی تدریس نمی‌شد؛ اما با تأسیس این گروه در دانشکده بهداشت، توسط دکتر

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/7.3.9]

وارتگس نهاپتیان، و نگارش چندین کتاب توسط ایشان و همکاران‌شان، این کتاب‌ها و این واحد درسی در برنامه درسی دانشجویان علوم پزشکی قرار گرفت. در عین حال برای تدریس و استفاده از این علم، این گروه اقدام به راه‌اندازی رشته آمار زیستی و سپس اپیدمیولوژی کرد و با استفاده از امکانات سازمان جهانی بهداشت دو نفر را برای کسب درجه دکترای تخصصی آمار زیستی به آمریکا اعزام کرد.

تاکنون ۵۰۹ نفر در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی رشته‌های آمارزیستی و اپیدمیولوژی از گروه آمار زیستی و اپیدمیولوژی دانشگاه تهران دانش آموخته شده‌اند که این افراد، نقش مهمی در ارتقای روش‌شناختی تحقیقات علوم پزشکی در داخل و خارج از کشور داشته‌اند و برخی از آن‌ها پایه گذار گروه‌های مشابه در سایر دانشگاه‌های کشور بوده‌اند. بر اساس آمار موجود، تعداد دانش‌آموختگان کارشناسی ارشد آمار زیستی این گروه (از سال ۱۳۵۲ تا ۱۴۰۰)، ۲۱۵ نفر، تعداد دانش آموختگان کارشناسی ارشد اپیدمیولوژی (از سال ۱۳۸۱ تا ۱۴۰۱)، ۱۳۰ نفر، تعداد دانش آموختگان دکترای اپیدمیولوژی (از سال ۱۳۶۹ تا ۱۴۰۲)، ۱۰۴ نفر و تعداد دانش‌آموختگان دکترای آمار زیستی (از سال ۱۳۶۹ تا ۱۴۰۲)، ۶۰ نفر بوده است. توضیح اینکه منبع این اطلاعات دفتر ارتباط با دانش‌آموختگان دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران و همچنین بانک اطلاعاتی گروه اپیدمیولوژی و آمار زیستی دانشگاه علوم پزشکی تهران است. با توجه به عدم وجود یک بانک اطلاعاتی منظم طی این سال‌ها، این داده‌ها شاید با کم شماری همراه است.

در این مقاله، مروری بر زندگی دکتر وارتگس نهاپتیان شده است که پایه‌گذار رشته آمار زیستی در ایران و بنیان‌گذار گروه آمار و سپس گروه آمارزیستی و اپیدمیولوژی در دانشگاه تهران بوده است.

درباره دکتر وارتگس نهاپتیان

وارتگس نهاپتیان در ۹ خرداد ۱۲۹۶در کرمانشاه به دنیا آمد. ایشان پس از کسب مدرک پزشکی به دانشگاه تهران پیوست و سی و پنج سال در این دانشگاه خدمت کرد. وی پس از هفتادوپنج سال زندگی پربار در ۲۰ اسفند ۱۳۷۱ در ایالت کالیفرنیا آمریکا درگذشت (شکل ۱).

شکل ۱. دکتر وارتگس نهاپتیان در گذر زمان

دکتر وارتگس نهاپتیان پس از اخذ مدرک دیپلم از دبیرستان البرز تهران در سال ۱۳۱۵ و گذراندن دوره سربازی، در سال ۱۳۱۶ وارد دانشگاه تهران شد و در سال ۱۳۲۱ از دانشکده پزشکی دانشگاه تهران مدرک پزشکی خود را اخذ کرد. در جریان تشکیل دانشکده بهداشت در دانشگاه تهران لزوم نگرش سازمان‌یافته و گسترش آموزش اپیدمیولوژی و روش‌های آماری احساس شد و در نتیجه چند نفر از استادان گروه علوم بهداشتی برای کسب آموزش‌های پیشرفته به آمریکا اعزام شدند. دکتر وارتگس نهاپتیان از جمله اعضای این گروه بود که به دانشگاه هاروارد رفت و پس از یکسال در سال ۱۳۳۸ با دریافت درجه MPH به ایران بازگشت(۲). او دوره‌های آموزشی کوتاه مدتی را نیز در مدرسه بهداشت عمومی دانشگاه کارولینای شمالی ایالات متحده آمریکا و دانشگاه لیدز انگلستان گذرانده است.

خدمت در دانشگاه تهران

دکتر وارتگس نهاپتیان از سال ۱۳۲۳ تا سال ۱۳۵۸ عضو هیئت علمی دانشگاه تهران بود. وی در چهار سال اول خدمت در دانشگاه تهران، دستیار آزمایشگاه میکروب شناسی دانشکده پزشکی بود و پس از آن در سال ۱۳۲۷ رئیس آن آزمایشگاه شد(۳). وی از سال ۱۳۲۷ تا ۱۳۴۵ در دانشکده پزشکی و از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۸ در دانشکده بهداشت دانشگاه تهران به خدمت مشغول بود.

دکتر نهاپتیان از سال ۱۳۳۸ تا سال ۱۳۴۵ در دانشکده پزشکی دانشگاه تهران مشغول تدریس و تحقیق بود و همزمان با تأسیس دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی در سال ۱۳۴۵ یکی از گروه‌های آن گروه آمار در نظر گرفته شد که ریاست آن به آقای دکتر وارتگس نهاپتیان واگذار شد و اولین دوره کارشناسی ارشد آمار زیستی در این دوره در دانشکده بهداشت توسط ایشان راه‌اندازی شد. در سال ۱۳۵۰ بخش اپیدمیولوژی از گروه پاتوبیولوژی جدا شده و با گروه آمار ادغام شد و گروه اپیدمیولوژی و آمار زیستی دانشکده بهداشت شکل گرفت که کماکان مدیریت آن با دکتر نهاپتیان بود. گروه اپیدمیولوژی و آمار زیستی از جمله گروه‌های قدیمی و تأثیرگذار در دانشکده بهداشت بوده است(۱). دکتر نهاپتیان در مقطعی از زمان نیز، معاون دانشکده بهداشت دانشگاه تهران بود.

دکتر نهاپتیان بعد از بازنشستگی با مرتبه استادی از دانشگاه تهران در سال ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۶۶ در ایران بود و به عنوان یکی از اعضای هیئت امنای کلیسای ارامنه تهران فعالیت می‌کرد. وی پس از بازنشستگی مسئول درمانگاه خیریه آودسیان واقع در خیابان سمیه تهران بود و در آنجا بیماران کم بضاعت را درمان می‌کرد. وی این مسئولیت را تا زمانی که وضعیت سلامت مناسبی داشت ادامه داد و سپس برای بودن در کنار خانواده در سال ۱۳۶۶ ایران را به مقصد آمریکا ترک کرد.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/7.3.9]

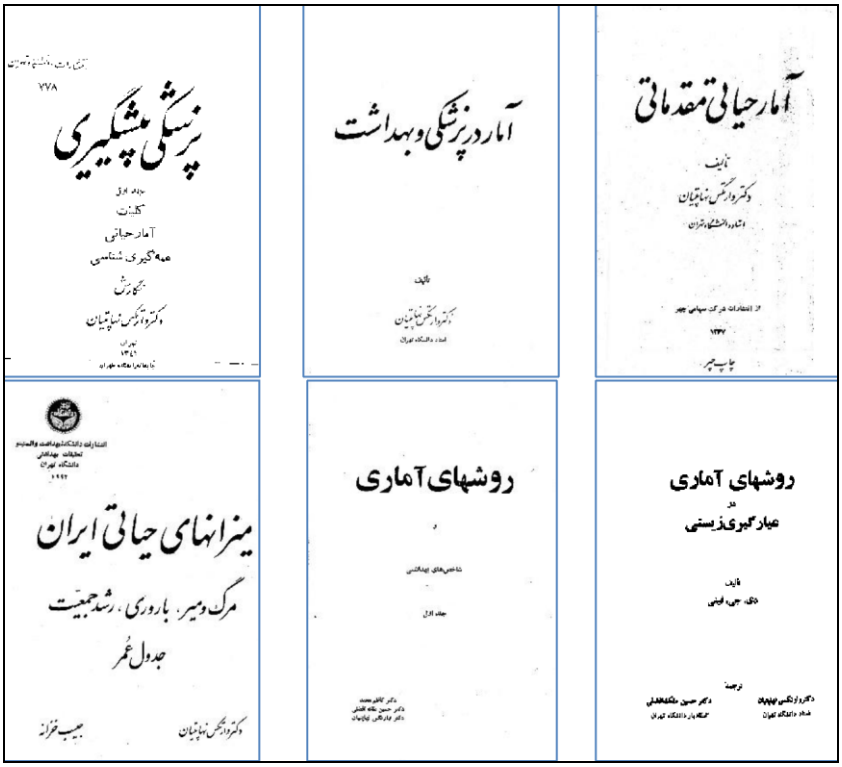
کتاب‌ها و تألیفات

ایشان در بازه زمانی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۷، استاد راهنمای حداقل پانزده پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد و دکترا بودند. از دانشجویان متمایز ایشان در این دوران می‌توان به دکتر حسین ملک افضلی و آقای پرویز کمالی اشاره کرد(۴).

ایشان در سال ۱۳۴۱ و در زمان خدمت در دانشکده پزشکی، کتابی با عنوان «پزشکی پیشگیری» منتشر کرد(۵) که بخش اول و عمده آن به اصول آمار حیاتی و بخش دوم آن در حجم کمتری به اصول «همه‌گیری‌شناسی» اختصاص داشت(۲). اولین کتاب آمار زیستی ایران در سال ۱۳۴۶، تحت عنوان «آمار در پزشکی و بهداشت» توسط ایشان تألیف و توسط انتشارات دانشگاه تهران منتشر شد(۶). ایشان در سال ۱۳۴۷ کتاب «آمار حیاتی مقدماتی» را هم منتشر کرد(۷). در سال ۱۳۵۵ ایشان در تألیف گزارش «الگوی تشکیل خانواده و سلامت» سازمان جهانی بهداشت مشارکت فعال داشت(۸). در سال ۱۳۵۶ کتاب «میزان‌های حیاتی ایران» توسط دکتر وارتگس نهاپتیان و دکتر حبیب خزانه منتشر شد که در این کتاب به بررسی شاخص‌های حیاتی مرگ و میر، باروری، رشد جمعیت و جدول عمر در ایران پرداخته شده است. دکتر شمس‌الدین مفیدی، که در این زمان قائم مقام دانشگاه تهران بود و معاونت دانشگاه تهران را در امور پزشکی به عهده داشت در مقدمه این کتاب نوشته است: بدون کمک کارشناسان و مشاوران خارجی برای اولین بار، طرح نمونه‌گیری برآورد آمارهای حیاتی به شکلی که بتواند تمام جامعه را پوشش داده و معرف آن باشد به اجرا درآمد و الگوی باروری و مرگ‌ومیر را در سطح شهر و روستا برآورد کردند و برای اولین بار جدول عمر جمعیت‌های شهری و روستایی و کل کشور را محاسبه و ارائه کردند (۹). کتاب روش‌های آماری و شاخص‌های بهداشتی که در سال ۱۳۵۶ اولین سری آن چاپ شد از دیگر تألیفات دکتر نهاپتیان است که با همراهی دکتر حسین ملک افضلی و دکتر کاظم محمد نگارش شد و در طول بیش از چهار دهه به عنوان یکی از مراجع اصلی آمارزیستی مورد توجه و استفاده دانشجویان حوزه پزشکی قرار گرفته است(۱۰). ایشان در سال ۱۳۵۶ به همراه دکتر حسین ملک افضلی کتاب روش‌های آماری در عیارگیری زیستی را نیز در ۶۴۴ صفحه به فارسی ترجمه کرد که توسط انتشارات دانشگاه تهران چاپ شده است(۱۱) (شکل ۲).

دکتر نهاپتیان در سال ۱۳۵۹ در مقاله‌ای که در مجله بهداشت ایران چاپ شد به بررسی شاخص مایرز در گروه‌های جمعیت ایران پرداخته است(۱۲). وی در سال‌های ۱۳۵۰و ۱۳۵۱ در طراحی و آنالیز مطالعه ارزیابی بیماری‌های روانی در ایران، که یکی از اولین مقالات چاپ شده در این حوزه در کشور است مشارکت داشت(۱۳).

در کنفرانس بین‌المللی کمیته‌های ملی آمار حیاتی و بهداشتی که در سال ۱۹۷۳ در کپنهاگ و توسط سازمان جهانی بهداشت برگزار شد، دکتر نهاپتیان به عنوان نماینده ایران حضور داشت و در تدوین رویکردهای جدید در آمار سلامت که در این کنگره مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفت مشارکت فعال داشت(۱۴).

شکل ۲. تصویر جلد کتاب‌های تألیف و ترجمه دکتر وارتگس نهاپتیان

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/7.3.9]

خانواده

مادر وارتگس، ورتوحی و پدرش ساموئل نام داشت که مترجم وزارت امور داخله (وزارت کشور فعلی) بود. وارتگس به واسطه شغل پدر، سفرهای متعددی به اقصی نقاط کشور داشت و به همین دلیل در شهر کرمانشاه به دنیا آمد.

دکتر وارتگس نهاپتیان از همسر اول خود که به علت سرطان از دنیا رفت پسری به نام آرمن دارد که در آمریکا استاد علوم کامپیوتر در دانشگاه است. وی از همسر دوم خود یک دختر به نام نایری دارد که نویسنده و روزنامه‌نگار است و با مادر خود ساکن فرانسه می‌باشد.

شخصیت

از دکتر وارتگس نهاپتیان به عنوان مردی مهربان و سخاوتمند یاد می‌شود که شوخ طبعی زیادی داشت و بسیار آرام بود. او بسیار باهوش و با پشتکار بالا بود و ریاضیات را به‌خوبی می‌شناخت.

همچنین دکتر نهاپتیان یک پزشک متعهد بود که آموزش و شفای افراد را در رأس فهرست اولویت‌هایش قرار می‌داد و سود مالی را در پایین‌ترین فهرست خود قرار داد.

نتیجه‌گیری

دکتر وارتگس نهاپتیان، که از پایه گذاران و پیشکسوتان دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران بوده است، شخصیتی موثر در حوزه بهداشت و نظام سلامت کشور بود که در طول زندگی پربار خود، خدمات ارزشمندی به یادگار گذاشت. ایشان بدون توجه به جاذبه‌های مادی تخصص‌های دیگر رشته پزشکی، به ادامه تحصیل در رشته مورد علاقه خود (آمار حیاتی) پرداخت و پس از بازنشستگی نیز حرفه پزشکی و خدمت به بیماران نیازمند را ادامه داد. انضباط کاری، وقت شناسی، نظارت دقیق بر کارها و مقدم دانستن پیشگیری بر درمان از درس آموخته‌های زندگی ایشان می‌باشد.

مرور زندگی و فعالیت‌های این پزشک دانشمند و پرتلاش می‌تواند الگویی برای جامعه بهداشتی و جوانان این مرز و بوم باشد. یادش گرامی و روحش قرین رحمت الهی باد.

تقدیر و تشکر

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند قدردانی خود را از دکتر آرمن نهاپتیان و خانم نایری نهاپتیان، فرزندان دکتر وارتگس نهاپتیان، خانم کناریک بدلیان، همسر دکتر وارتگس نهاپتیان و همچنین آقایان دکتر کیومرث ناصری و دکتر اکبر فتوحی، از گروه آمار و اپیدمیولوژی دانشگاه علوم پزشکی تهران که در تکمیل اطلاعات و جمع آوری عکس‌های مرتبط با این مقاله مشارکت داشتند اعلام کنند.

منابع

1. History of establishment of School of Public Health; 2023. Available ay: https://sph.tums.ac.ir/
2. Nasseri K. An Overview of Epidemiology Education in Iran. Iranian Journal of Epidemiology 2022; 18(2): 170-6.
3. Lazarian JD. Encyclopaedia of Armenian Iranians: Hirmand; 2003.
4. Gharibzadeh S, Mostafavi E, Nadim A, Mohammad K, Sadrizadeh B, Mesdaghinia A, et al. Dr. Hossein Malekafzali: A Pioneer in Iran's Health Evolution and Development. Archives of Iranian Medicine (AIM) 2019; 22(5): 272-276.
5. Nahapetian V. Preventive Medicine. Tehran: University of Tehran; 1962.
6. Nahapetian V. Statistics in medicine and health. Tehran: University of Tehran; 1967.
7. Nahapetian V. Preliminary vital statistics. Tehran: Sahami Chehr; 1968.
8. Omran AR, Standley CC, Azar JE, Bertan M, Guzman V, Nahapetian V, et al. Family formation pattern and health, An international collaborative study in India, Iran, Lebanon, and Philippines. Geneva: WHO; 1976. p. 561.
9. Nahapetian V, Khazaneh H. Vital statistics in Iran. Tehran: University of Tehran; 1976.
10. Mohammad K, Malekafzali H, Nahapetian V. Statistical Methods and Health Indices. Salman Publisher; 1980.
11. Finney D. Statistical methods in biological assay; Translated by Nahrevanian, V. and Malekafzali, H. Tehran: University of Tehran; 1978.
12. Ansari ZP, Nahapetian V. Myer index in six population groups of (according to size). Iranian Journal of Public Health 1980; 9(1-4): 49-58.
13. Davidian H, Izadi S, Nahapetian V, Motabar M. A preliminary study on the prevalence of mental illness in the Caspian region (Roudsar). Behdasht Iran 1974; 3(4): 145-56.
14. Organization WH. New approaches in health statistics: report of the Second International Conference of National Committees on Vital and Health Statistics [held in Copenhagen from 1 to 5 October 1973]: World Health Organization; 1974.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/7.3.9]

Introduction of an influential personality in public health

Comemoration of Dr. Vardges Nahapetian, the Founder of Biostatistics in Iran

Ehsan Mostafavi[*1], Hossein Malek-Afzali[2], Fatemeh Bardestani[3], Kazem Mohammad[2], Parviz Kamali[4]

1. ⁎**Corresponding Author:** Professor of Epidemiology, Research Centre for Emerging and Re-emerging Infectious Diseases, Pasteur Institute of Iran, Tehran, Iran, mostafaviehsan@gmail.com
2. Professor of Biostatistics, School of Public Health, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
3. Ph.D. in Pure Mathematics, Research Centre for Emerging and Re-emerging Infectious Diseases, Pasteur Institute of Iran, Tehran, Iran
4. Master's Degree in Biostatistics, School of Public Health, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Abstract

In honor of the esteemed professors and pioneers in the field of science who have made significant contributions to knowledge and the country, it is important to document their biographies and personalities in a documentary format. This will ensure that they are remembered in the history of the country and serve as role models for future generations.

This paper focuses on the life of Dr. Vardges Nahapetian, a physician and biostatistics specialist who is credited with founding the field of biostatistics in Iran. His impact on public health in the country, including the establishment of the Department of Biostatistics and Epidemiology at the University of Tehran, is discussed. Information about Dr. Vardges Nahapetian's valuable contributions to the field of biostatistics can provide valuable insights for the scientific community in Iran**.**

Keywords: Biostatistics, Epidemiology, History of Medicine, Iran

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/7.3.9]